

MANAŽMENT RIZIKA V ISLAMSKOM BANKOVNÍCTVE

MANAGEMENT RISKS IN ISLAMIC BANKING

HUSSAM MUSA

doc. Ing. Hussam Musa, PhD., Katedra financií a účtovníctva, Ekonomická fakulta Univerzity Matej Bela v Banskej Bystrici, tel.: +421 48 446 6315, e-mail: hussam.musa@umb.sk

VIACHESLAV NATORIN

Mgr. Viacheslav Natorin, Katedra financií a účtovníctva, Ekonomická fakulta Univerzity Matej Bela v Banskej Bystrici, tel.: +421 48 446 6314, e-mail: viacheslav.natorin@umb.sk

Abstrakt

The article defines and describes concepts such as the risk of non-compliance with Sharia law, operational risk. We consider the main risks of the Islamic financial system, as well. The relevance of this article is connected to the fact that the risks associated with Islamic banks are more various and more heterogeneous in their structure than risks associated with traditional banking activities what significantly complicates the process of their evaluation. Nevertheless, Islamic banking system has developed the methods to minimize risks that are listed and discussed in this article. Separately, the prerequisites for emerging of risk of opportunistic behaviour from the bank's side and from the clients have been considered. We have considered also the application of the CAMEL system for assessing the solvency and reliability of an Islamic bank including the identification of the total volume of risk assets.

Key words: Islamic banking. Islamic finance. Islamic banks. Risks. Sharia.

1. Úvod

V poslednom čase sa v mnohých krajinách sveta zvýšil počet islamských bánk, a tým aj ich úloha vo finančných systémoch daných krajín. V niektorých islamských krajinách (Irán, Sudán) funguje výlučne islamský bankový systém: ponuka a používanie finančných služieb a produktov sa podriaďuje islamským náboženským princípom uvedeným v Koráne a zákonoch Šarija. V iných krajinách (Malajzia, Indonézia, Jordánsko, Egypt a iné) paralelne existuje islamský a tradičný bankový systém. Táto skutočnosť sa realizuje buď otváraním „islamských okienok“ v bežných bankových inštitúciách, alebo zakladaním osobitných bánk, oddelení alebo filiállok, ktoré sa špecializujú na islamské finančné produkty. Celosvetové finančné organizácie ako Citibank, ponúkajú v mnohých krajinách finančné produkty, zodpovedajúce zákonom Šarija. Islamské banky sú tiež súčasťou zložitého bankového systému, ktorý sa realizuje prostredníctvom offshore finančných centier (v Bahrajne, Malajzii a pod.) (Sundararajan, Errico, 2002).

Islamská banka je v podstate obchodno-investičná spoločnosť, ktorá sa tiež zaoberá vysporiadaním a bankovými prevodmi. Pojem „úver“ môže mať v takej banke len jeden význam – bezúročná pôžička, ktorá sa vydáva v obmedzených sumách na charitatívne účely. Ostatné operácie islamských bánk sú spoločný obchod, financovanie projektov, obchodné financovanie, nájom, zálohové financovanie, zmluvy a pod. To znamená, že sa islamská banka priamo podieľa na podnikaní, jej príjmy súvisia s výnosnosťou podnikania, a tiež nesie riziká, ktoré znášajú jej investori – spoluvlastníci, ktorí založili investičné účty v takejto banke na základe zásady správy trustov.

Nesmieme zabúdať ani na rizikové operácie, ktorými pod vidinou rýchleho a vysokého zisku manažéri ohrozujú banku. Najväčším problémom je však to, že v prípade zlého manažovania a následnej insolventnosti banky táto situácia nezasiahne len akcionárov, ale hlavne vkladateľov, ktorí vložili svoje investície do banky. Bankové podnikanie je založené

na dôvere, a ak by táto bola narušená, ovplyvní to negatívne fungovanie celého systému (Musa, 2011).

2. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je poukázať na bankové riziká spojené s islamským bankovníctvom, definovať príčiny ich vzniku a metódy ich minimalizácie a zhodnotiť možnosti uplatnenia metód zníženia rizika v tradičnom bankovníctve.

V práci používame obsahovo-kauzálnu analýzu na zobrazenie teoretických predpokladov spracovanej problematiky, analýzu a syntézu, ako aj komparáciu metód rizikového manažmentu tradičného a islamského bankovníctva.

3. Výsledky a diskusia

Základnými princípmi islamského financovania sú dôvera, čestnosť, spravodlivosť, jasnosť a transparentnosť medzi účastníkmi obchodu. Osobitou črtou islamského financovania je existencia komisie pre zásady islamských financií (komisia Šarija) pri každej islamskej finančnej inštitúcii a uskutočňovaní islamských finančných operácií. Funkciou komisie Šarija je rozhodnúť, či činnosti a operácie islamských finančných inštitúcií sú v súlade so zásadami islamského financovania. Zásady islamského financovania sú založené na transparentnosti riadenia. To znamená, že ide o etický druh podnikania, v ktorom existuje menej špekulatívnych operácií, než v tradičných spôsoboch financovania (Kalimullina, 2014). A napriek tomu existencia komisie Šarija so sebou prináša dodatočné riziko, ktoré v bežnom bankovníctve chýba – dodatočný únik informácií a predpoklady oportunistického správania, ktoré vznikajú medzi odborníkmi, ktorí sú súčasťou viacerých výborov súčasne.

Tabuľka 1 **10 najžiadanejších expertov Šarija** zo 180 najslávnejších vo svete

Č.	Meno	Množstvo obsadených miest
1.	Abdul Satar Abu Ghuddah	101
2.	Nizam Mohammed Yacoubi	95
3.	Mohammed Ali Elgari	86
4.	Mohammed Daud Bakar	43
5.	Abdullah Sulaiman Al Manee	42
6.	Abdul Aziz Khalifa Al-Qassar	41
7.	Hussein Hamid Hassan	39
8.	Ali Mohuddin Al'Qurra Daghi	35
9.	Imran Ashraf Usmani	27
10.	Essa Zaki Essa	27

Zdroj: Spracované podľa Iskakova, 2010.

Islamské banky sú vystavené rizikám, ktoré sú typické pre bankovníctvo vo všeobecnosti, ale majú aj špecifický charakter. Okrem toho všeobecne akceptované metódy hodnotenia rizík založené na ukazovateľoch kapitálovej primeranosti, ktoré sú stanovené štandardmi bankového dohľadu „Bazel 2“ a „Bazel 3“ nemožno primerane použiť pri hodnotení rizík islamskej banky. Po prvé, pretože islamská banka väčšinu svojich zdrojov získava z investičných účtov „mudaraba“, v dôsledku čoho je ťažké určiť, kto je priamo vystavený riziku – klient alebo banka. Preto je ťažké určiť, či by banky mali vytvoriť potrebné rezervy v prípade možných strát. Po druhé, z dôvodu veľkého počtu špecifických rizík, ktoré sú vlastné len islamskému systému, ich môže byť ťažké začleniť do ktorejkoľvek z troch kategórií rizík, na ktorých je založená metodika Bazel 2 (trhové, operačné a úverové riziko). Medzi hlavné

riziká islamského finančného systému patria: riziko dôvery a reputácie (riziko nedodržiavania zákona Šarija), posúvanie obchodného rizika, riziko likvidity, majetkové riziko, operačné riziko, právne riziko.

V práci Sundararajana a Errica (2002) sa posudzujú špecifické riziká spojené s islamským bankovníctvom. Účasť investorov na ziskoch a stratách bánk si vyžaduje osobitú pozornosť kontrolných orgánov. Uplatňovanie tejto zásady vedie k prenosu niektorých rizík z islamských bánk na investorov, ako aj k zvýšeniu celkových rizík v bankovom systéme z dôvodu nedostatku tradičných mechanizmov na kontrolu investičných aktivít v islamských krajinách. V dôsledku toho je riadenie rizík s účasťou investorov na zisku a stratách zvyčajne komplikovanejšie, než pri konvenčnom financovaní. Najmä v islamskom bankovníctve je potrebné kontrolovať financované projekty s cieľom zabezpečiť riadne hospodárenie s nimi a primerané hodnotenie rizík. Treba poznamenať, že keďže islamská banka poskytuje finančné prostriedky podnikateľovi na realizáciu projektu, ktorý je založený výlučne na podnikateľských kvalitatívnych vlastnostiach a perspektívach projektov, často bez potreby akéhokoľvek zabezpečenia, podnikateľ a banka majú motiváciu k oportunistickému správaniu. Napríklad, klient sa môže pokúsiť skryť reálne príjmy z banky v projekte, ktorý realizuje (Trunin a kol., 2008). Okrem toho, napríklad, ak je uzatvorená zmluva mudaraba, banka má právo požadovať od podnikateľa výšku hlavného dlhu iba vtedy, ak projekt priniesol zisk. Ak sa projekt ukázal ako nerentabilný, banka nemôže získať späť finančné prostriedky, ktoré poskytla ako úver. To znamená, že v tomto prípade sú riziká islamskej banky oveľa výraznejšie než riziká bežnej banky. Ďalšie špecifické riziká spojené s islamskými bankovými operáciami vyplývajú zo špeciálnej povahy investičných vkladov, ktorých výška a úroky nie sú garantované, čo značne zvyšuje riziko nečestného správania. Faktom je, že investori, ktorí používajú investičné vklady, nemajú také práva ako vlastníci podielov v bežných investičných spoločnostiach, ale nesú rovnaké riziká.

Ďalšou hrozbou pre stabilitu islamského bankového systému je nedostatočné štandardizovanie islamských bankových produktov, keďže služby, ktoré ponúkajú islamské banky sú veľmi rôznorodé. Okrem toho sa neustále objavujú nové produkty, založené na princípe účasti investora na ziskoch a stratách. V takýchto prípadoch nie je štandardizovanie islamských finančných nástrojov jednoduché. Ako uvádza Pervez (1990), pre islamské banky neexistujú jednotné štandardy. V dôsledku toho neexistujú štandardy pre účtovanie rôznych transakcií. Je tiež potrebné poznamenať, že islamské banky v porovnaní s tradičnými bankami majú menej nástrojov, ktoré možno použiť na poistenie rizík. Zákazy Šarija proti riba (úrokové platby) a niektoré otázky islamskej judikatúry, týkajúce sa interpretácie gharar (nadmerné riziko) vedú k tomu, že mnohé nástroje poistenia rizík založené na konvenčných mechanizmoch, ako sú opcie, futures a forwardy, islamské banky na súčasnej úrovni vývoja nemajú k dispozícii. V islamskom bankovníctve je predovšetkým potrebné vykonať audit financovaných projektov s cieľom zabezpečiť náležité riadenie a zodpovedajúce posúdenie rizika (Natorin, 2011). Kvôli rizikám, spojeným s finančnými machináciami boli v islamských krajinách vypracované špeciálne postupy na základe analogických techník západu. V prvej etape auditu financovaných projektov sa uskutočňuje dôkladná kontrola všetkých operácií klienta (podniku). Ani jeden z členov vedenia islamskej banky nemá právo jednotlivo rozhodnúť o nerentabilite projektu. Také rozhodnutie môže byť prijaté len kolektívne. V prípade, ak je nerentabilita projektu nižšia, než sa očakávalo, bilanciu podniku skúma osobitný nezávislý výbor. Ak audit odhalí utajenie príjmu klienta, potom klient musí zaplatiť chýbajúcu sumu. Okrem toho môže banka využiť svoje akcionárske práva na nahradenie bezohľadných manažérov podniku. V mimoriadne problematických prípadoch má banka právo nútene stiahnuť finančné prostriedky vyčlenené pre klienta, potom sa však zapíše do „čierneho zoznamu“. V prípade omeškania platieb sa vec predkladá súdu, ktorý zaväzuje klienta zaplatiť požadovanú sumu, ako aj pokutu uvedenú v pôvodnej zmluve. Tak islamské

banky čelia významným špecifickým rizikám, ktoré môžu ohroziť ich stabilitu. Je zrejmé, že na kontrolu týchto rizík je potrebné vhodné inštitucionálne prostredie. Pre islamské bankovníctvo je kritické operačné riziko. Môže byť spojené s:

- 1) jedinečnou činnosťou bánk (určenie podielov v rozdelení ziskov a strát medzi zmluvnými stranami);
- 2) neštandardizovaným charakterom niektorých islamských finančných produktov;
- 3) absenciou účinného a spoľahlivého súdneho systému, ktorý zabezpečuje vykonávanie finančných zmlúv.

Spolu so špecifickými rizikami islamských bánk je zvýšená ich rizikovosť a znížená ziskovosť. Je to spôsobené nasledujúcimi okolnosťami:

- 1) menšie množstvo nástrojov ochrany pred rizikom. Také tradičné nástroje ako opcie, futures, forwards islamské zákony zakazujú;
- 2) absencia alebo nedostatočne rozvinuté medzibankové trhy a trhy štátnych cenných papierov;
- 3) obmedzený prístup k veriteľovi poslednej inštancie (CB), čo sa vysvetľuje aj zákazom stanoveným zákonmi na prijímanie ziskov z úverových transakcií. V niektorých krajinách (Malajzia) bola zriadená medzibanková investičná organizácia na vyriešenie tohto problému, kde si islamské banky môžu navzájom ponúkať krátkodobé pôžičky;
- 4) veľké rozdiely v regulácii a kontrole, ktoré sú v niektorých krajinách založené na duálnom bankovom systéme a v iných krajinách výhradne na islamskom systéme.

Vyrovňovanie sa so špecifickými rizikami islamského bankovníctva si vyžaduje adekvátny kapitál a rezervy, vhodné oceňovanie a kontrolu rizík, pevné pravidlá a postupy kontroly údajov (predpísaného členenia položiek vo finančných výkazoch), účtovania a pravidiel auditu, a tiež infraštruktúru, ktorá umožňuje riadenie likvidity. To, či sú islamské banky viac alebo menej stabilné ako konvenčné banky, závisí od relatívnych pohľadov na efekty (výsledky hospodárenia) vyššie zmienených a môže sa principiálne odlišovať od krajiny ku krajine a dokonca od banky k banke (Musa, Musová, 2010).

Na minimalizáciu rizík v islamskom bankovníctve sa uplatňuje systém integrovaného hodnotenia bankových rizík CAMEL, ktorý je založený na súčasnom zohľadnení piatich základných parametrov (premenných) kapitálu a bežných aktivít banky (kapitál, aktíva, efektívnosť hospodárenia, spoločné príjmy, normy a skutočné ukazovatele likvidity v bilancii). Špecifikum použitia systému CAMEL v islamskom bankovníctve spočíva v tom, že:

- v štruktúre kapitálu islamskej banky je podiel produktov založených na princípe PLS (zdieľania ziskov a strát) 70-88% a tradičné vklady, cenné papiere – 12-30%. Ukazovateľ kapitálovej primeranosti stanovený Bazilejom 2 na úrovni 8 percent je nedostačujúci;
- aktívum islamskej banky možno vyhlásiť za nerentabilné len po ukončení zmluvy; väčšinu finančných prostriedkov musí islamská banka držať vo forme povinných rezerv;
- v oblasti manažmentu systém analyzuje okrem technických zručností, manažérskych skúseností a schopností manažérov bánk ešte aj skutočnú zhodu bankovej inštitúcie s normami, požiadavkami a prevádzkovým statusom licencovanej islamskej banky;
- v príjmoch sa analyzuje skutočná schopnosť banky slobodne pokryť (financovať) svoje straty prostredníctvom svojich pravidelných príjmov a dlhodobo udržiavať primeranú úroveň pomeru likvidity v súvahe a základné trendy (dlhodobé trendy) dynamiky celkových príjmov bánk;
- je pravdou, že v prípade likvidity sa islamské banky spravidla nemôžu uchýliť k lombardným úverom, preferenčnému financovaniu centrálnej banky, ani využívať prečerpania a iné zdroje dodatočných pôžičiek, ktoré môžu centrálné banky v nemoslimských štátoch slobodne ponúkať tradičným miestnym obchodným rezidentským bankám.

Systém CAMEL poskytuje komplexné posúdenie primeranosti kapitálu a skutočných ukazovateľov likvidity v bilancií a na základe jeho použitia sa ukázalo, že:

- pomer (podiel) rizikových aktív (rizikový kapitál) a celkových aktív banky v islamskej bankovej štruktúre je vždy podstatne vyšší, než pomer tradičných súkromných komerčných bánk;
- najvyššia úroveň investičného rizika je objektívne vlastná jednorazovému špeciálnemu partnerstvu medzi finančnou bankou a investorským klientom na základe obmedzenej mudaraba;
- hlavnou podstatou činnosti islamskej banky by sa malo stať reálne vymedzenie možnosti vzniku rizika u klienta, ktoré sa môže počas projektu vyskytnúť a tiež vyjadrenie reálnej schopnosti dlžníka efektívne realizovať konkrétny investičný objekt, nie však jednoduché hodnotenie súčasnej finančnej situácie a platobnej schopnosti klienta v čase poskytnutia bankového financovania (otvorenie úverového rámca).

Záver

V dôsledku špecifických a zvýšených rizík sú islamské banky nútené držať na rezervných účtoch v Centrálnnej banke a na korešpondentských účtoch väčšiu časť aktív, než tradičné banky, čo sa negatívne odráža na príjmoch týchto bánk. Rezervy, ktoré zabezpečujú primeranosť vlastného kapitálu a kompenzáciu strát sú základom, ktorý zaručuje efektívnu činnosť islamských bánk. Systém sledovania a zabezpečenia kapitálovej primeranosti a rezerv, ktorý zohľadňuje špecifiká operácií islamských bánk a ich riziká sa môže rozvíjať na základe štandardnej metodiky na posudzovanie bánk – CAMEL. Metodika je prispôbená príslušným podmienkam a doplnená o určité požiadavky na zverejňovanie a finančné účtovné štandardy schopné prekonať tradičné nedostatky v týchto oblasti, ktoré sú charakteristické pre islamské bankovníctvo.

Literatúra

- [1] ISKAKOV, S. 2010. Vostrebovannost' shariatskikh ekspertov/Rynok cennykh bumag. №10. 2010. S.19.
- [2] KALIMULLINA, M. 2014. *Tema islamskej ekonomiky stanovitsa vse bolee aktualnoj*. Rosbalt, 13/01/2014
- [3] MUSA, H. 2011. *Islamské financie a bankovníctvo*. Bratislava : Iura Edition, 2011. 118 s. ISBN 978-80-8078-412-6.
- [4] MUSA, H. MUSOVÁ, Z.: Islamske financie a bankovníctvo – výzvy a perspektívy. In: Řízení a modelování finančních rizik: Sborník příspěvků ze 5. mezinárodní konference. Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická Univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, katedra financí , 2010. ISBN 978-0-415-69076-8.
- [5] NATORIN, V. Oportunistické správanie v tradičnom a islamskom bankovníctve. Zborník vedeckých príspevkov doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Komárno : Univerzita J. Selyeho, Ekonomická fakulta, 2017. - ISBN 978-80-8122-200-9. - S. 148-157.
- [6] PERVEZ, I. 1990. *Islamic Banking*, Arab Law Quarterly, Vol. 5, No. 4, pp. 259-281
- [7] SUNDARARAJAN, V., ERRICO L. 2002. Islamic financial institutions and products in the global financial system: Key issues in risk management and challenges ahead. – Wash.: IMF, 2002. – 27 p.

- [8] TRUNIN, P., KAMENSKIKH, M., MUFTYAKHETDINOVA, M. 2008. Islamskaya finansovaya sistema: sovremennoye sostoyaniye i perspektivy razvitiya. - M: Institut ekonomiki perekhodnogo perioda, 2008. – 67 s.
- [9] The Basel Committee on Banking Supervision: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: Revised framework approaches, June 2004. Bank mezhdunarodnykh raschetov. [The Bank for international settlements], 2004, pp. 250-253. (In Russ.).